

„Ady emlékezete”

Ilia Mihálynak, szeretettel

Éz az egyetlen költemény, amelyet József Attila a Bartha Miklós Társaságnak írt. Az alkalom: a *Magyar ifjúság Ady-emlékünnepe* 1930. március 23-án. Aznap, vasárnap délelőtt 11 órakor leplezték le a Kerepesi temetőben Ady Endre síremlékét, melyet Csorba Géza készített, az ünnepélyre pedig este negyed kilenckor került sor, a Vigadó nagytermében.

A vers minden bizonnyal az ünnepély előtti utolsó pillanatban nyerte el végleges formáját. Erre vall maga a Hatvany Lajos által megőrzött kézirat, amelyen a költő még a vers letisztázása után is javított-alakított; a sietős ajánlás: „Hatvany Lajosnénak szeretettel és szeretettel”, valamint a keltezés: „Istenhegy, 1930. márc. 23. este 8-kor Hatvanyéknál.”¹

Bizony, már sietni kellett a Vigadóba, a negyedórával később kezdődő ünnepélyre. No, az se nagy baj, ha elkéstek, mert a költő a fennmaradt meghívó szerint a program kilencedik előadójaként szerepelt, Vajthó László, Földessy Gyula és Féja Géza emlékbeszéde, Illyés Gyula ünnepi verse, Móricz Gyöngyi és Baló Elemér szavai, valamint néhány megzenésített Ady-vers előadása után. József Attilát viszont Veress Sándor követte, aki Bartók- és Kodály-dalokat adott elő zongorán. (Hatvany Lajos tévesen tulajdonítja március 22-ét az ünnepség napjának.)

Az *Ady emlékezete*, ez a Szabolcsi Miklós szavával: „ó dai formában tartott ünnepi beszéd”, N. Horváth Béla szerint „József Attila barthás korszakának talán legtisztább tükré.”² Magam is nagyon fontosnak vélem, ezért rekonstruálom keletkezésének és előadásának körülményeit, a fennmaradt dokumentumok alapján.

Nem elhanyagolható, hogy Fábián Dánielt a BMT országos vihart kavart 1929. december 15-i I. Országos Kongresszusa után elbocsátották a budapesti Bethesda kórházból. Felkereste Varró Istvánt, a Századunk szerkesztőjét, és előadta gondjait. Varró Jászi Oszkárhoz írott 1930. január 13-i leveléből tudjuk, hogy Fábián állása 1930. február 1-jén szűnt meg.³ Ezután utazott Köveskálra, szülőfalujába praktizálni s egyben kívánni, hogy a BMT helyzete normalizálódjék. Távollétében a helyettese, Könyves

Tóth Kálmán vitte a Társaság ügyeit, korántsem akkora elánal, mint korábban Fábían. Asztalos Miklós elnök a berlini Collegium Hungaricumból eresztett meg néha egy-egy fejszövő levelet.

Az Ady-ünnepélyt néhány nappal megelőzte az ún. koszorúbotrány. A Sarlósok 1930. március 15-én Petőfi szobrának megkoszorúzását tervezték. A koszorút magyar, cseh, román, szerb, horvát nemzetiségű szalagokkal – a Duna menti népek színei – és egy vörös szalaggal kötötték át – valamennyi botránykő és kihívás az irredentizmusnak és az ellenforradalmi rendszernek. A hatóságok a koszorút s az ez alkalomra tervezett beszéd elmondását nem engedélyezték, ezért a koszorút Táncsics szobra elé helyezték a pozsonyi fiatalok.⁴

Az ügy előzményéről és fejleményeiről Könyves Tóth Kálmán folyamatosan tájékoztatta Fábían Dánielt. Így 1930. március 11-i levelében, amelyben az Új Magyar Föld 3. számának kiadói gondjairól is beszámol. Ugyanitt az Ady-ünnepély gondolatának fogantatását is megírja: „A leleplezéssel kapcsolatosan az az ötletem támadt, hogy kellene egy műsoros Ady-estet rendeznünk helyiségünkben, minden költséges befektetés nélkül, utána Csorba tiszteletére rendezendő bankettel. Az eszme azóta nagyon megdagadt, s szétnyomta az elképzelt kereteket. A több ízben összehívott értekezlet kapcsán az ötlet hatalmas mozgalomcsírává dagadt, olyannyira, hogy már szervezzük az ifjúságot és egy impozáns Ady-estet rendezünk (mármint a Bartha Miklós T.) a Vigadó nagytermében. Ez estén ünnepeljük Ady édesanyját is, akit Ady Lajos útján már meg is hívtunk. Számos előkelőséget fogunk meghívni, s hisszük, hogy telt házat csinálunk. Féja előadást tart Adyról, Kodolányi a szobor történetét ismerteti. Szaval Ady verset: Somody, Baló Elemér és mások. Fellépnek József Attila, Simon Andor. Mórincz leánya Simon-verset szaval. Illyés versét szavalja nem tudom ki. Lesz ének és zeneszám. Szóval egy impozáns nagyszerű megnyilvánulás Ady mellett. Délelőtt pedig a leleplezés. Plakáton hirdetve. Eddig a tervek a legnagyobb részletességgel ki vannak dolgozva s a szereplők vállalják is, csak még a pénz hiányzik, de annak előteremtése is kilátásban van. Somodyt és Drózdtyt bíztuk meg teljhatalommal a rendezés lebonyolításával. A leleplezésen és ünnepélyen a Társaságot az összbizalom érdekében nekem kell képviselnem hivatalosan, bár én nagyon szeretném, és erre kérek is, hogy mivel az vasárnap (23-án) lesz, ha fel tudsz jönni, gyere fel, vedd tőlem át eme megbízatást, amit Te sokkal jobban tudnál ellátni. A temetőben koszorút kell elhelyeznünk. A Vigadóban pedig megnyitó beszédet és az üdvözléseket megtartani. Nagy lázban vagyunk, nagy munkát ad most a leleplezés és ünnepély, de hisszük mindannyian, hogy nemcsak a B.M.T.-re, de az egész magyar ifjúságra nézve nagy jelentőségű demonstráció lesz. A plakát »A magyar ifjúsághoz!« felírásu lesz.”⁵

Fábían azonnal válaszol Könyves Tóth Kálmánnak. Az Új Magyar Föld ügyében javasolja, hogy lépjen kapcsolatba Száva Istvánnal, aki, tegyük hozzá, jó Népszavás kapcsolatokkal rendelkezett, ő szerezte a nyomdát is. Ez Fábían Dániel szociáldemokrata orientációjának első bizonyítéka. A röpiratban Száva István két tanulmánnyal is szerepel!

Fábían az Ady-ünnepélyen nem tud részt venni, de az a véleménye, hogy csak Ady neve tudja egységesen mozgósítani a fiatalságot. A rendezéshez pénz kellene szerezni, ezért – javasolja – „beszélj József Attilával az említett módról.”⁶

Erről tudósít Könyves Tóth Kálmán következő levele: „Csorba [Géza] szintén dolgozik. Különben minden neki köszönhető, hogy idáig elérkezhettünk és barátunknak, akinek 200 P-ért eladtuk Csorbának a B.M.T. céljaira felajánlott egy Ady-szobrát.

József Attila közvetítette a dolgot s többed magammal ünnepélyesen meg is hívtuk az ünnepélyre, s el is jön. Ugyanakkor az összeg kiutalványozását is megkaptuk, amit Attila másnap föl is vett.”⁷

Nem tudtam felderíteni, kinek adta el József Attila Csorba Géza kicsinyített Ady-síremlékét. Többen úgy vélik, hogy a Hatvany család egyik tagjának, de nem Hatvany Lajosnak. Csorba Géza összesen 3 Ady-szobrot ajánlott fel a BMT céljaira. A BMT pályázatot hirdet középiskolások számára. A legjobb Ady-tanulmány írója kapja az egyik szobrot, gimnáziuma pedig a másodikat. A pályázatról részletesen tudósít az Új Magyar Föld 3. számának hátsó borítóbelsője, ahol a szoboravatásról és emlékünnepélyről is olvashatunk. Az Új Magyar Föld 4. számában tervezték az Ady-ünnepség irodalmi anyagának közlését. Ez a füzet Csorba Géza Ady-síremlékének fotójával jelent volna meg.

Ady Endre édesanyja, Ady Lajos és felesége március 22-én érkezett a Nyugati pályaudvarra. „Az ifjúság nevében Földessy [Gyula] köszöntötte a Nagyasszonyt, míg a Bartha Miklós Társaság nevében Somody Pali, aki virágcsokrot nyújtott át – írja Könyves Tóth Fábiánnak, március 26-án. [...] Délután tisztelegtünk náluk a Britanniában, ahol 2 óra hosszat beszélgettünk. Féja is ott volt. [...] Ady Lajossal folytatott beszélgetésből megtudtam, hogy Debrecenben elretentő hírünk van s a feltámadt Galilei körnek kereszteltek minket el és nagyon veszedelmes bandának tartanak.” Könyves Tóth azonban hamarosan meggyőzte Ady Lajost, hogy ez az állítás téves.

Március 23-án, vasárnap délelőtt 11-kor volt a szoboravatás a Kerepesi temetőben, körülbelül 600 résztvevővel. A főváros nevében Liber Endre tanácsnok avatta fel a szobrot, majd Ady Lőrincné, Ady Lajos, Csinszka koszorúja következett. Fenyő Miksa hozta a Nyugat piros szalagos koszorúját, őt követte Hatvany Lajos. Vajthó László az ifjúságét, Könyves Tóth a BMT-ét, Csoma Jenő az Erdélyi Fiatalokét tette le a sírra.⁸

A Vigadó-beli ünnepélyről írt beszámoló érdekesége, hogy a Pesti Napló és a Magyar Hírlap tudósítója szerint József Attila elszavalta „*Meghalt?*” című költeményét.⁹

A Népszava tudósítását idézem: „Az intellektuális fiatalság Bartha Miklós Társasága és más egyesülései vasárnap este a Vigadóban tartott ünnepségen is hódoltak a költő emlékezetének. Az ünnepség műsora: *a világnézetétől megtisztított Ady*. Mi volt ez? A hatóság volt tapintatlan, vagy az ifjúság tapintatos? Ez az ifjúság egyébként három csoportra oszlott: az egyik az önképzőköröktől a Petőfi Társaság felé lendült (*Vajthó László* bevezető beszéde), a másik a fascista-nacionalista forradalmiság kódében tévelyeg (*Féja Géza* különben színes emlékelőadása), a harmadik a mi szívünkéből, a koldusok és rabszolgák szívéből megszólaló hang (*József Attila szép, mély és bátor verse*, amelyet a Népszava mai száma közöl).”¹⁰

Ez a szép, mély és bátor vers az *Ady emlékezete*. A vers címét József Attila Féja Gézától kölcsönözte, a nyomtatott meghívó – melynek költségét egyébként a költő által eladott Ady-szobor árából fedezték – 8. pontja ugyanis „*Ady emlékezete*. Tartja: Féja Géza. A 9. pont: József Attila saját versét mondja el.”

Az Előőrs anonim tudósítása dicséri Féja Géza előadását, mely „a magyar ifjúság teljes Adyját állította a hallgatóság szeme elé”, a többi szereplőről is van véleménye, de József Attila versét meg sem említi.¹¹ Erre két oka is lehetett: a Féja Gézától bizonyosan az utolsó pillanatban kölcsönözött verscím és az, hogy a költeményt a Népszava már közölte.

Az ünnepély programjában Raith Tivadar verse és Kodolányi János *Ady szobra* című előadása is szerepel. Mindkettő elmaradt. Kodolányi – Könyves Tóth tudósítása szerint – azért nem jött el az ünnepélyre, mert internacionalistaként nem tudta elfogadni a Himnusz és a Szózat elénekelését.¹²

Somody Pál későbbi visszaemlékezése szerint a Vigadó-i est szünetében József Attila arra kérte őt, hogy dedikáltassa számára Ady Lőrincnével Csorba Géza Ady-szobrának a szereplők számára már korábban aláírásával ellátott fényképét. Mivel Ady édesanyját körülállták tekintélyes hódolói, a dedikációra nem kerülhetett sor, József Attila nagy szomorúságára.¹³

Az Ady-ünnepély előkészületeinek és történetének e hosszas, bár korántsem teljes tárgyalása után – nem sikerült például felderítenünk, melyik versét szavalta Illyés Gyula (talán az Új Magyar Föld 4. száma közölte volna) – vessünk egy pillantást József Attila költeményére.

Ady emlékezete

*– Meghalt? Hát akkor mért ölik naponta
szóval, tettel és hallgatással is?
Mért békitik a símák alattomba'
lány-duzzogássá haragvásait?
Földön a magyar és földben a költő,
dühödtt markába rögöket szorit,
melléről égre libbent föl a felhő,
de tovább vívja forradalmait.*

*A televény titokzatos honában
izgat tovább, nem nyugszik, nem feled.
Ezer holdon kiált és haragjában
szeleket úz a Hortobágy felett.
Szeleket, melyek úri passzióból
a begyűjtött kis szénát szétszedik
s a súlyedt falun fölkapják a hóból
Dózsa népének zsuppfedeleit.*

*Teste a földé. Földművésé lelke,
ezért koppan a kapa néhanap.
Sirja három millió koldus telke,
hol házat épít, vet majd és arat.
Verse törvény és édes ritmusában
kő hull s a kastély ablaka zörög, –
eke hasit barázdát uj husában,
mert virágzás, mert élet és örök.*

A költemény nyolcsoros, tizenegy és tíz szótagos jambusokból áll. Keresztrímek, a rímképlet a b a b c d c d. Már Gáldi László figyelmeztetett József Attila versének a korszak hazafias ódadömpingjével való formai rokonságára és természetesen különbözőzésére is.¹⁴ A pár nap híján huszonöt éves poéta ugyanis a feladatot, a tőle elvárt alkalmi verset rendkívül magas színvonalon oldotta, azaz írta meg. Kodály Zoltán, aki

fennmaradt jegyzetei szerint a magyar költészet rákfenéjének tartotta a jambust és különösen kifogásolta azt József Attila számos versénél; az *Ady emlékezete* esetében eltekintett a bírálattól.¹⁵ Bizonyára a költemény tartalma, hírértéke, üzenete miatt.

Ezek közül a legfontosabb, hogy a „Földművésé lelke” Szabó Dezsősen hangzó szavaival – a két évvel korábbi *Iffjú szívekben élek* című röpiratot is idézően – a parasztságra testálja Adyt.¹⁶ József Attila voltaképpen az egész röpiratot összegezi a vers háromszor nyolc sorában. Az első két sor hangütése – „– Meghalt? Hát akkor mért ölik naponta / szóval, tettel és hallgatással is?” – visszautal az Ady halála után eltelt évtized csatározásaira, de Kosztolányi és az urbánusok Ady-revizióját is elutasítja, sokkal határozottabban, mint A Toll vitasorozata idején.¹⁷

A harmadik és negyedik sor – „Mért békitik a símák alattomba / lány-duzzogásá haragvásait?” – a már felvetett kérdés további árnyalása, egyben *minden* Ady-revizió kérdve tagadó elutasítása is.

Ezután a hátralevő húsz sorban a költő tizenkétszer is hasonló vagy rokonértelmű szavakkal és metaforákkal fejezi ki az Ady-örökségről, az „örökösök” hovatarozásáról alkotott véleményét: „Földön a magyar és földben a költő”, „markába röögket szorít”, „A televény titokzatos honában”, „Ezer holdon [azaz szántóföldön] kiált”, „szelketet űz a Hortobágy [a pusztá, tágabb értelemben a magyar föld szimbóluma] felett”, „a sülyedt falun”, „Dózsa népének” [azaz a lázadásra kész parasztságnak]; „Teste a földé. Földművésé lelke”, „Sirja három millió koldus [más szóval földnélküli zsellér] telke”, végül: „eke hasit barázdát uj husában” – vagyis a szántóföldön.

A paraszti élet, a paraszti munka rekvizitumaiból is felsorol néhányat: széna, zsúpfedel, eke, kapa, vetés, aratás.

A vers hetedik sorában kijelenti: Ady „melléről égre libbent föl a felhő”, vagyis szinte föltámasztja Ady szellemét, a tizenhetedik sorban meg is nevezett lelkét. A nyolcadik sor közli, mi végre történt a föltámasztás: a költő „tovább vívja forradalmait”. A tizedik sorban megismétli: „izgat tovább”, majd ezt a továbbbiztatást részletezi a második strófa ezutáni sorokban.

Az első két versszak olyan, mintha egy sebes folyású folyó újabb és újabb akadályokat lerombolva törne utat magának. A harmadikban, úgy érzem, a romboló-tomboló ár megcsendesedik, és az építés, vetés, aratás, virágzás képei jelzik az Ady-befogadás várható következményeit. Ezt absztrahálja a huszonegyedik sor kezdete: „Verse törvény”. József Attila azonban még egyszer visszakapcsol az első és második strófában interpretált permanens forradalomhoz és izgatáshoz, a csendesülő áradathoz illeszkedően: „édes ritmusában / kő hull s a kastély ablaka zörög”.

A vers harmadik szakaszát úgy is értelmezhetjük, hogy az Ady egyedüli örökösének megtett földműves nép szinte eggyé válik, beletagolódik a költőnek az anyaföldre szétszórta és implicite azt megtermékenyítő testével. Ezt nyomatékosítja az utolsó előtti sor: „eke hasit barázdát uj husában”, mely engem a totémáldozatra emlékeztet. Valóban, 1930-ban Ady a barthás ifjúság számára már maga a megtestesült Ige.

Az *Akácokhoz!* című fél évvel korábbi vers elemzésekor hét alliterációt regisztráltunk.¹⁸ Az *Ady emlékezete*ben, bár négy sorral hosszabb, az ódai hangvétel miatt eggyel kevesebbet találunk, ezek közül is négyet az utolsó versszakban: „Földön a magyar és földben a költő”, „A televény titokzatos honában”, „Teste a földé. Földművésé lelke”, „koppan a kapa”, „kő hull s a kastély ablaka zörög”, „eke hasit barázdát uj husában”.

Szabolcsi Miklós megfigyelte, hogy a vers első fogalmazványában „élesebb a jelen kritikája”. Idézi az alábbiakat: „Ez az emberöltő / nyoszolyán vívja forradalmait.”¹⁹

Idézhetjük a következő sorokat is: „a nyoszolyán, de nem a szalmazsákon / hol már zizegni sem mer a nyomor, / aranyszalmával ékes rónaságon [NB! Petőfi-reminiszcencia!], / hol öt millió ember haldokol.”

A vers első változatában még nem olyan egyértelműen a parasztság Ady örököse, mint a művészibb végső kidolgozásban (melyet a költő változtatás nélkül felvett a *Döntsd a tőkét* kötetbe). Az „öt millió ember haldokol” Oláh György szállóigévé vált könyvcímének művészi versbe emelése révén „három millió koldus telké”-vé alakult, egyértelműen a nincstelen földművesekre utalva. Gáldi László felfigyelt a vers utolsó sorának – „mert virágzás, mert élet és örök” – Ady híres verssorával való összecsendülésére: „Mégis győztes, mégis új és magyar.”²⁰ S valóban, bár Ady nem írt ódai nyolcasokat, a *Góg és Magóg fia vagyok én* című verse utolsó szakasza metrumaiban is azonos József Attila költeményével.

Felmerülhet a kérdés, miért válik a parasztság az Ady-örökség kizárólagos birtokosává az *Ady emlékezetében*. Hiszen erre jogosan igényt tarthatnak többek között a *Páris, az én Bakonyom*, a *Küldöm a frigládát* vagy a *Halálvirág: a csók megszólítottjai és várományosai* is. Bizonyosan azért, mert a költő ekkorra már és még teljesen azonosult a Bartha Miklós Társasággal, „amelynek örvendetesen tagja vagyok”, vallotta éppen a költemény születésének idején, a Magyar Szemlével polemizálva.²¹ Ehhez bizonyára az is hozzájárult, hogy bár a Bartha Miklós Társaság, 1929. december 15-ei első Országos Kongresszusán hitet tett a tudományos szocializmus eszméinek vállalása mellett, ennek hangoztatása azonban a retorziók miatt 1930 első hónapjaiban már nem volt lehetséges. A Társaság vezetője, Fábíán Dániel – láttuk – teljesen visszavonult, az Ady-emlékünnepeken se vett részt, „visszatérésekor” pedig az *Ady emlékezte* szellemiségével rokon *Ki a faluba* című röpirattal jelentkezett, József Attila aktív közreműködésével.

JEGYZETEK

- 1 Hatvany Lajos: *Egy József Attila-vers ismeretlen változata*. Művelt Nép, 1955. okt., 16. l.
- 2 Szabolcsi Miklós: „Kemény a menny”. *József Attila élete és pályája 1927–1930*. Bp. 1992. 463.; N. Horváth Béla: „Egy, ki márványból rak falut ...” *József Attila és a folklor*. Szekszárd, 1992., 135.
- 3 A levelet közli B. Bernát István. L. Fábíán Dániel: *József Attiláról*. 2. kiad. Vál., szerk., előszó: B. Bernát István. Bp. 1989., 156–157.
- 4 Tasi József: *Sarlósok koszorúja Táncsics sírján ötven évvel ezelőtt*. Magyar Nemzet, 1980. márc. 18., 5.
- 5 OSZK Fond 71/20/1.
- 6 Fábíán Dániel – Könyves Tóth Kálmánnak. Köveskál, 1930. márc. 12. Özv. Könyves Tóth Kálmánné tulajdona. Segítségét ezúton is köszönöm.
- 7 OSZK Fond 71/2/2.
- 8 OSZK Fond 71/20/4.
- 9 L. a napilapok 1930. márc. 25-i tudósításait.
- 10 *A munkásság és az ifjúság zarándokútja Ady Endre sírjához – Ady Endre síremlékének fölavatása – A szociáldemokrata párt gyászünnepsége*. Népszava, 1930. márc. 25., 7–8.
- 11 *A magyar ifjúság Ady-ünnepé*. Előörs, 1930. márc. 29., 3.
- 12 L. a 8. sz. jegyzetet.
- 13 Somody Pál – Könyves Tóth Kálmánnak. Bp. 1954. szept. 4–5. Özv. Könyves Tóth Kálmánné tulajdona.

- 14 Gáldi László: *Ismerjük meg a versformákat!* 2. kiad. Bp. 1987., 164.
- 15 Tasi József: *Kodály Zoltán és József Attila*. Magyar Zene, 1980. 1. sz., 20–50.
- 16 Vö. N. Horváth Béla: i. m. 135.
- 17 Vö. Vas István: *Nehéz szerelem*. Bp. 1972. 655.; uő.: *Mért vijjog a saskeselyű?* 2. köt. Bp. 1981., 374.; *Kortársak József Attiláról I. (1922–1937)*. Szerk.: Bokor László, Sajtó alá rend., jegyz.: Tverdota György. Bp. 1987., 741.
- 18 Tasi József: *József Attila: Ákácokhoz. Kétféle „ars politica”*. Tiszatáj, 1980. ápr., 44.
- 19 Szabolcsi Miklós: i. m. 464–465.
- 20 L. a 14. sz. jegyzetet.
- 21 József Attila: *Magyar Mű és Labanc Szemle*. Új Magyar Föld III. sz. 1930. jan.–márc., 63.; JAÖM III., 61.